

Slovíčko o ženském umění

Měl jsem nejlepší úmysl vyvinouti se žádosti paní redaktorky této přílohy, abych napsal nějaký článek do prvního čísla. Ale nebylo možno se ctí uniknouti. Marně namítal jsem, že všechno, co mohu a dovedu říci o tomto tematě, pověděl jsem již v essayi „Žena v poesii a v umění“ ve svojí knize „Boje o zítřek“;¹ marně zařikal jsem se, že stojím dosud na tom, co jsem tam řekl a že bych se musil jen opakovat. Nakonec pochopil jsem, co jsem měl pochopit ihned: že moje essay dá se doplnit některými novými doklady a příklady a že snese i lehčí variantu, jako ji snese konečně všechno na světě; a že se dá v hlavní věci k ní odkázat, což tímto i činím. Jsou autoři — a slavní autoři — kteří každé svojí myšlenky zužívají třikrát nebo čtyřikrát: jednou do básně, po druhé do románu, po třetí do studie, po čtvrté do divadla. A jde to k duhu: jim jistě a snad i myšlenkám. Alespoň někdy. A to jsou slavní a přeslavní. Proč bych si nemohl vésti stejně já, ne-slavný?

Jsou nadgeniové a nadčlověkové u nás, kteří bagatelisují a podceňují z principu a *a limine* každou knihu nebo každý obraz podepsaný ženským jménem. Myslím, že jednají z velikášské, ale jinak docela neškodné premisy, jako by si byli pronajali sami celého genia a drželi jej výlučným právem pachtovním, takže na jiné nic nezbylo. Ať tak, ať onak: jisto jest, že jsou českou specialitou. V kulturních národech neváhá ku příkladu

1 [- Viz tamtéž, vyd. 7, str. 58—74.]

takový J. K. Huysmans (a byl-li kdo mysogen celou konstitucí svojí bytostí i svého genia a měl-li kdo právo ironisovat a bagatelisovat, byl to jistě on!), pokloniti se románu pí *Miriam Harry* a prohlásiti hlasitě, že ženy mají dnes víc talentu než muži. Ne-napadá mně ani ve snu žádat od našich literárních nadčlověků takového exaltovaného rytířství, ale přijde snad přece chvíle, kdy přiznají, že vedle nich drží se i ženské umění: ano, naši nadčlověkové budou si musit přece zvykat, že žena má literární a umělecký talent a stvořila již díla, která obstojí vedle nejlepšího, co napsal nebo namaloval muž. Že nejsou snad taková díla u nás známa, nebo jsou-li známa, pochopena a doceněna, nemění nic na věci a nedokazuje nic, než starou pravdu, že máme i zde opožděné tempo.

Abych uvedl jen dvoji doklad z moderního umění beletristického: *Ricardy Huchové* „Ludolf Ursleu der Jüngere“ jest dílo tak tuhé umělecké kázně, linie tak ryzí a čisté, jak jich jen zřídka dostupuje moderní umění mužské, a pí *Miriam Harry* „Dobytí Jerusalema“ přináší umění tak vášnivé a zapálené láskou tak krajně celou a smyslně opravdovou, i nemenší nenávisť vši osvětářské střízlivosti a moralistické malodušnosti, jak bylo vlastní jen velikým mužům a básníkům, okouzleným nejbolestnějšími plameny života.

A jen slovo o malířství nebo širě: o umění výtvarném. Kdo viděl kdy některé dílo *Berty Morisotové*, její světlé, bílé, graciesní, a přece bohaté a jadrné umění, které přebásňuje velkosvětskou eleganci v grácii, rozkoš a něhu srdce i oka, pochopí, proč ji cenili tak vysoko Manet a Whistler, největší malířští geniové moderní doby. Na oba měla vliv. Kouzlo Whistlerových akvarelů, marin a pláží, tak vypočtených i tak bezděčně skoro náhodných, nestírajících nic z pelu chvíle a jejího rozmaru, kouzlo rozkošnický nervosního nepokoje, kouzlo diskretní duše, dá se odvoditi od stejných sujetů, stejné techniky i stejného způsobu vidění, citění a hodnocení této velké dámy v životě i v umění. Ještě větší, vývojný přímo, byl její vliv v Maneta. Manet — jistě genius mužný,

jeden z nejmužnějších, kteří kdy sáhli na štětec — přejímá během své dráhy mnoho intimní znepokojivé psychologické vibrace, mnoho rozechvěné gracie, mnoho nervosního velkosvětského kouzla od Bertý Morisotové — a na svůj prospěch — jako ovšem zase ona získává od něho na vědění a charakterné pevnosti. Jejich jména nedají se mysliti odloučena. Nebo: jest možno viděti — otevřenou, vnímavou duši viděti, míním — některé práce *Dory Hitzové* a nepoklonit se v duchu, jsi-li poctivý a víš-li, co jest to zápas o umění, tomuto boji o velikost, tomuto napětí tak vroucímu, té inspiraci tak opravdové a upřímné, že volá na pomoc všechny dobré genie a nejen genie vzduchu a světla? Nebo spatřiti některou sochu *Claudelové* a nebýt tknut světlým, čistým, hlubokým pramenem, z něhož tryská tato kamenná melodie, tak sladká a plná ve svém zajímavém hrdelním přízvuku?

Šíře, než zde mohu, rád bych promluvil o *Elleně Keyové*: rád bych se u ní zdržel déle, než smím, protože mně znamená vývojové datum v ženském umění: umělecký čin — ryze umělecký čin a přitom čin ryze ženský. Její případ jest mně případem typického vítězství, posud tak řídkého, posud skoro vždy zmrzačeného a necelého. Ukázala, jakou *tvůřivou a tvárnou silou* ve vlastním smyslu slova může býti ženská láska, citová hloubka a něha: dovedla jí nic menšího, než domysliti a ztělesniti některé impulsy Goethovy, kulturní sny, naděje a víry Goethovy — mnohé a mnohé, mimo co dlouho a dlouho slepě chodil chladný, nesdílný mužský intelekt. Ženská láska, která tak často zvrhovala se a zvrhuje se posud v *slabost*, stává se zde silou, opravdovou silou *tvůřivou*: proto mně znamená Keyová evoluční datum, moment získané rychlosti, která již nemůže býti ztracena. Evoluční nauka obohatila, přetvořila se podstatně v její krásné, bezpečné, věřící duši: jí promyšlena a procítěna stala se ta chladná problematická nauka *básnickou jistotou*; pojata byvši jejím srdcem, tím vírem sil a snů, změnila se od základu celým svým charakterem: vešla-li v ně jako mrtvé písmeno, vyšla z jeho temné dílny jako *básnická skutečnost, básnická pravda*. V tom jest její

čin, tvůrčí čin a ryze ženský čin, a proto — *datum*. Případ Keyové jest případ, o němž nemohou ženy dosti přemýšleti: sám poukaz a sama cesta do budoucnosti.

Eugene Carrière, jeden z největších nejen malířů, ale *duchů* všech dob, pověděl, v čem vidí úkol příštího umění; v tomto: dáti nový smysl znesvěcenému a zkarikovanému slovu *Sentimentalité*; ze sentimentality učiniti znovu velikou krásnou zákonnou *citovost*; očistiti toto slovo, přetaviti tento pojem, odkryti jeho vlastní věčné prameny, zanesené troskami odvozených a znehodnocujících významů. A přítel a žák jeho *Charles Morice* v témže smyslu vidí nejbližší obrodu umění v nutnosti stvořiti novou *Něhu*. Není pochyby, že moderní mužské umění — přes pana Otakara Theera, který by rád tuto nectnost v obvyklé velkodušnosti vindikoval výlučně pro ženské umění — žilo v poslední době a žije i dnes více než slušno z pomluvačství: z pomluvačství životních hodnot a kladů. O tom dohodnou se dnes bez zvláštních nesnází kompetentní soudcové — a dohodli se vlastně *tacito consensu*. Čím jiným jest ku příkladu celá řada nejúspěšnějších děl moderních, než malodušnými karikaturami života, inspirovanými nejžalnější a nejbědnější Musou soumraku: Podezřívavostí? Známe nejednoho t. zv. moderního autora v Čechách, jehož celé dílo dá se redukovati na tuto žalně zápornou a ubohou formuli.

Nebylo by úkolem umění ženského přinést korektiv *tomuto* umění mužskému, ne silnému, nýbrž jen (pozor na toto rozlišení!) brutálnímu, surovému, siláckému? Nebylo by úkolem umění ženského, aby v první řadě pracovalo na očistění slova a pojmu *Sentimentalité*? Na stvoření nové *Něhy*? *Něhy*, která jest duchovou silou a jednou ze sil největších, poněvadž se nedá mysliti síla bez jemnosti. Netvrdím tím a nemyslím, že jemnocit jest vlastností výhradně ženskou nebo převážně ženskou. Nikoli: jemnocit jest inspirací dob silných, *silných* geniů mužských. Právě nejsilnější a nejmužnější geniové — ať jmenuju jen Goetha, Hebbela, Flauberta, Dostojevského, Carrièra — jsou plní něhy: něha jest

neodlučitelná u nich od síly, jest jen jedním projevem jejím, jednou její stránkou. Ale kde jsou dnes opravdoví muži v umění? Jest jich zoufale málo, tak málo, jako jich nebylo posud v žádném období literárních a uměleckých dějin. Jsou siláci, kteří odkoukali pózy po velkých a nediskretně, právě silácky, brutálně je napodobují.

To není ovšem program na týden nebo na rok: to jest cíl položený daleko, daleko, snad za staletí. To znamená: dobyti očistěnou duší znova a na svůj vrub celou říši umění, zmocniti se ne forem, ale ducha a srdce umění a znova stvořiti po svém všechny jeho orgány. To znamená: ani neopakovati mužského umění, ani tvořiti cosi nového a samostatného — nýbrž odpovídajícího si s uměním mužským, doplňujícího se s ním: korelát. A to znamená nejprve: zanechat malichernický separatism dneška a jíti proti proudu, proti toku časovému k jednotlivým hodnotám celého nerozštípeného života — kde není rozporu mezi smysly a rozumem, mezi srdcem a intelektem, mezi sny a skutečností: k novému posvěcení každé i vši funkce — k posvěcení, které jest i posvěcením nejstarším.

Jde o to, překonati emancipační dnešek, jeho racionalism, utilitářství, okoralost srdce, mechanicko-vědeckou pověru.

Kdybych měl jedním nebo dvěma slovy povědět, čemu se má vyhýbat a od čeho má prechat česká žena, řekl bych: od Elišky Krásnohorské. Nemíním tím osobu toho jména — která má snad, mon dieu, svoje zásluhy, jež bráti jí ani ve snu mně nenapadá — ale *typ*: krásnohorštinu. Osvětářskou strízlivost a pověru, pověru v prázdne schema pokroku — že dnešek má vždycky pravdu proti včerejšku — žlučovitou deklamaci, hypertrofickou hlavu nad zanedbaným srdcem, moralistní násilnictví, rozumářskou rabulistiku a sofistiku. Krásnohorština není typ minulosti, nikoli, žije pod jiným jménem dnes v podstatě nezměněna: tak zvaná pokrokovost často ji, jen málo a povrchově pozměněnou, prodlužuje. Pokrok jest pojem *civilisace*, ale v umění jde o *kulturu*, řekl bych: *o boj kultury proti pokroku*: to jest vlastní sociální

inspirace umění. Divoch může míti a mívá opravdu často kulturu, kterou mu zabijí ti, kdož mu přinesou a dají civilizaci. Osvětářství často zabijí — a právě u ženy často — hlubší a temnější prameny inspirace, zdroje, z nichž žije *celá* bytost lidská: řada nejlepších duchů od Flauberta do Ruskina cítí toto nebezpečí a bojuje proti němu. Přeložte dnes do češtiny třeba román *Miriam Harry* a živly, o nichž mluvím, spiknou se proti němu a zapálí pod ním papírovou hranici, jako ji zapálila kdysi Eliška Krásnohorská v „Osvětě“ pod českým překladem „Essayí“ Elleny Keyové.

Jde o obrodu a očistu sentimentu, citu, o obnovu srdce jako *mocnosti* životní a umělecké. To jest cosi daleko nesnadnějšího, než se na první pohled zdá. Znamená to obrodu *celého* člověka, primitivního a velkého člověka, nezmenšeného a neotřelého malichernostmi malicherné doby. Znamená to uvědomělou *kulturu srdce*. Posud žena improvisovala srdcem naslepo, od případu k případu; toto stadium náhodnosti musí býti překonáno, zaměněno stadiem zákonnějším a metodičtějším. Srdce musí býti vychováno, vzděláno ve spolehlivého a věrného dělníka, v krásný a přesný osudový nástroj.

Abych to přiblížil čtenářce a znázornil určitým českým případem: Moderní naše žena musí snažiti se, aby kulturně a vědomě vykonala to, vypracovala to, na co leckdy jen svým geniálním instinktem udeřila nezapomenutelná *Božena Němcová*. Nejde o spor mezi instinktem a uvědoměním; jest planý. Člověk geniální může spoléhati na instinkt, kde člověk epigonský potřebuje podpory; k člověku geniálnímu instinkt mluví s jinou věrností a spolehlivostí; ale o to jde, aby naše chtění a umění sílilo a podporovalo instinkt, pracovalo jeho směrem a ne proti němu. Jest třeba uvědomiti si, že je-li *Božena Němcová* naší největší spisovatelkou, nejryzejší umělkyní slova, jest jí proto, poněvadž byla nejvíce ženou, ženským srdcem, pramenem něhy a síly. V tom jest tajemství jejího umění, kterému se ani dnes ještě zcela nerozumí: má naivní kvality umělecké objektivnosti, plastickou plnost, milující laskavé oko a velikou kladnou jistotu

srdce. Byla ženou ve vysoké potenci tohoto slova, byla ženské srdce až do všech jeho šilenství a pošetilostí, které ji činí jen ještě dražší básníkům a básnickým duším a jež, pravá veliká duše, zaplatila tak draho; až do všech pošetilostí, nad nimiž se pohoršilo tolik obmezeneckých počestníků ve svoji době a kterým se ani dnes ještě nerozumí (nehodí se do čítanek a čítankových šablon — a čítankou pro vyšší třídy jest posud většinou naše literární historie).

Karolina Světlá znamená ve vývoji ženského umění českého ztrátu této naivní milosti a síly. Budiž mně rozuměno: tím nepopírám okrsky, které mu byly v ní získány — ale ústřední nerv nevibruje zde tak bezpečně a čistě. Srdce její není tak hluboké, tvárné síly její jsou chudší: jest menší umělkyně, menší poetka. Literatura stává se v jejích rukou bojovným prostředkem, propagačním nástrojem na škodu toho *unum necessarium*, bez něhož neobstojí žádné umění a nejméně ženské umění: naivní objektivnost. Tendence a programy začínají někde zanáseti svým pískem umění; žena dostala v jejím díle *úlohu a hraje* ji příliš. . .

Totéž platí ve zvýšeném stupni o pracích *Boženy Vikové-Kunětické*. Jest v nich mnoho — *ismů*, mnoho polemiky, mnoho thesí, mnoho jednostrannosti a jednooké úmyslnosti, mnoho tendenčnosti až programové (která není bez vevry a temperamentu) — ale málo umění, málo něhy, málo naivní tvárné síly, málo rozhovořených pramenů duše a noci. Jest to příklad mužského umění — a ne nejlepšího mužského umění — přeneseného na *ženské* sužety, na *feministické* sužety. . . Tím nechci ani upírat, ani ubírat talentu pí Vikové-Kunětické. Nikoliv, právě naopak: snad o polovinu talentu méně bylo by více. Talent má totiž pro mne jen cenu, pokud jest látkou uměleckého charakteru, kulturního díla; pokud slouží kulturním silám a nadějím zítřka.

V mnohém jejím šťastným antipodem jest *Růžena Svobodová*. Její dílo jest diskretní, opravdové, vnitřní ženské umění veliké něhy i síly; ženské umění a ne efeminisovaná varianta některého umění mužského, opakuji s důrazem. *Tvoří* ve svoji sféře tak,

jako Božena Němcová tvořila ve sféře svojí; má tytéž kvality umělecké naivnosti a náměsíčné poctivosti, touž lyrickou něhu, totéž oko inspirované překypělou milostí chvíle. . . Rozdíly mezi nimi jsou rozdíly organismu a rozdíly sfér; rozdíly v látkách, rozdíly v kultuře. Nesrovnávám, nevedu paralel ostatně: v duchovém světě platí hodnoty kvalitami, ne kvantitou: diferenciací, nuancí. Jen tolik chci ještě říci: Růžena Svobodová nepíše časovou žurnalistiku v beletristické formě — tvoří nečasová tragická podobenství života i smrti — básně, umělecká díla.

Vím, že se tomu, co zde pravím, nikdy nevěří za života autora. Ale to nesmí vadit kritice, aby toho neříkala. Naopak: čestná kritika, opravdová kritika mluví a mluví hlasitě, kdy ostatní *ještě* mlčí nebo *již* pomlouvají. . . Jest to její právo, jedno z nejkrásnějších, které má.

A jen proti jednomu bych ještě rád protestoval.

Proti trivialitě a lži (která se vyskytuje a bude vyskytovat tak pravděpodobně, jako že na jaře prší), že jedna jest příroda a druhá kultura. Nikoli: *každá* jest *obojím* — svým způsobem a po zákonech svojí individuality.